

УДК 94(477)(092):325.8«19»
DOI 10.69550/3041-1467.8.348623

Христина ШНИР

завідувачка сектору абонементу та читальних залів відділу обслуговування та менеджменту послуг, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Драгоманова, 5, м. Львів, Україна, індекс 79005 (khrystyna.shnyr@lnu.edu.ua)

ORCID: 0009-0009-3434-7364

Khrystyna SHNYR

Head of Subscription and Reading Rooms Sector, Service and Management Department, Scientific Library of the Ivan Franko National University of Lviv, 5 Drahomanova Street, Lviv, Ukraine, postal code 79005 (khrystyna.shnyr@lnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Шнир, Х. (2025). Іван Гель у русі за незалежність України. *Axis Europae*, 8, 106–117. doi: 10.69550/3041-1467.8.348623

Bibliographic Description of the Article: Shnyr, H. (2025). Ivan Hel u rusi za nezalezhnist Ukrainy [Ivan Hel in the movement for the independence of Ukraine]. *Axis Europae*, 8, 106–117. doi: 10.69550/3041-1467.8.348623 [in Ukrainian].

ІВАН ГЕЛЬ У РУСІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Анотація. Іван Гель – знаний український політичний діяч, чия діяльність охоплювала важливі етапи національної історії, сповнені протистояння радянському режимові. Він став яскравим прикладом боротьби за національну державу, а його діяльність вплинула на формування національної свідомості та державотворчих устремлінь. **Мета статті** – простежити основні чинники, які вплинули на формування Івана Геля як національно свідомого борця за незалежність України. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Дотримано принципів історизму, об'єктивності та ціннісного підходу до досліджуваних явищ. Коректність вивчення джерельної бази забезпечена застосуванням евристичного методу. Використання історико-генетичного, історико-типологічного та історико-системного методів дало змогу прослідкувати та максимально достовірно відобразити формування світогляду історичного діяча і його участь у боротьбі проти радянського режиму за незалежну Україну. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше до наукового обігу на основі маловідомих архівних, просопографічних, особистих матеріалів було введено відомості, що засвідчують багатогранний внесок Івана Геля у боротьбу проти радянського режиму. Аналіз сучасної історіографії засвідчив досить побічне вивчення цієї постаті в контексті руху за українську державність. **Висновки.** Аналіз діяльності відомого українського дисидента Івана Геля вказує на вагомий внесок передової національної спільноти у формуванні незалежної України. Враховуючи сімейне оточення, релігійні вподобання, університетське середовище, студентські осередки та участь у культурно-просвітницьких товариствах, які вплинули на особистість Івана Геля, можемо

стверджувати про наявність ґрунтовної національної ідеології у його світогляді. Збереження пам'яті про видатних державотворців на прикладі Івана Геля засвідчує актуальність вивчення їх життєпису для формування сучасних державотворчих процесів.

Ключові слова: Іван Гель, національно-визвольний рух, шістдесятництво, політв'язень, національна пам'ять, формування свідомості.

IVAN HEL IN THE MOVEMENT FOR THE INDEPENDENCE OF UKRAINE

Abstract. *Ivan Hel is a well-known Ukrainian political figure, whose activities covered important stages of the national history full of opposition to the Soviet regime. He became a vivid example of the struggle for a national state, and his activities influenced the formation of the national consciousness and state building aspirations. The purpose of the research is to trace the main factors that had influence on the formation of Ivan Hel as a nationally conscious fighter for the independence of Ukraine. The methodology of the research is based on the application of general scientific and special historical methods. The principles of historicism, objectivity, and value approach to the phenomena under study have been adhered to. The correctness of the study of the source base has been ensured by the use of a heuristic method. The use of historical genetic, historical typological, and historical systemic methods made it possible to trace and most accurately reflect the process of worldview formation as a process of struggle against the Soviet regime for Independent Ukraine. The scientific novelty consists in the fact that for the first time, information has been introduced into the scientific circulation based on little-known archival, prosopographic, and personal materials, which attest to Ivan Hel's multifaceted contribution to the fight against the Soviet regime. Analysis of modern historiography has shown a rather indirect study of this figure in the context of the movement for a free Ukraine. Conclusions.* Analysis of the figure of the famous Lviv political prisoner Ivan Hel demonstrated the significant contribution of the advanced national community to the formation of independent Ukraine. Taking into consideration, the family environment, religious preferences, university environment, student groups, and participation in cultural and educational societies that influenced Ivan Hel's personality, we can assert the presence of a solid national ideology in his worldview. Preserving the memory of outstanding state-builders, such as Ivan Hel, demonstrated the relevance of studying their biographies for the formation of modern state-building processes.

Keywords: *Ivan Hel, national liberation movement, sixtiers, political prisoner, national memory, formation of consciousness.*

Постановка проблеми. Український визвольний рух кінця 1960-х – початку 1990-х рр. став продовженням безперервного процесу визвольної боротьби українців у XX ст. Цей рух був особливим і неповторним, відрізнявся методами, засобами і тактикою спротиву, проте ідея і мета його була та сама – відстояти мову, культуру, права і свободу українців, зберегти національну ідентичність, а найголовніше – це здобути самостійність і державну незалежність. Визвольна боротьба другої половини XX століття – національне явище з багатьма складовими: культурною, мистецькою, психологічною, етичною, філософською, релігійною і політичною. Коли більшість інтелігенції, залюблена досвідом сталінського терору розуміла недоліки й суперечності системи проте мовчала, з'явилися десятки тих, хто після придушення визвольної боротьби 1940 – 1950-х рр. усвідомив значення духовного визволення України. Саме

вони стали наступниками провідників – новою українською елітою, зброєю якої стає Слово. Скориставшись деяким пом'якшенням режиму на зламі 1950 – 1960-х рр., т. зв. «хрущовською відлигою», когорта молодшої української інтелігенції почала шукати нові форми захисту української культури та української нації від тотальної русифікації та асиміляції.

Шістдесятники стали «поколінням без лідера», а саме тому є унікальним суспільно-політичним рухом, який відновив і продовжив визвольну боротьбу попередників, діючи відповідно до умов тоталітарного режиму. «Покоління без лідера» трималось на високих моральних якостях шістдесятників, глибокому почутті відповідальності та обов'язку за долю людей з якими спілкувалися та обмінювалися матеріалами самвидаву. Серед цих людей не було керівників та кураторів. Основним критерієм їхньої поведінки і діяльності були совість і покликання. Рух шістдесятників був наскрізь гуманістичним, апелював до моральності і духовності, виражав національну честь і совість. Інтелектуальна спадщина шістдесятників збагачує суспільно-політичну думку, демонструє поєднання політичної теорії з практикою. Еволюцію цієї думки зумовило осмислення досвіду політичної діяльності попередніх поколінь та роздуми над результатами власної діяльності. Чи можна розглядати шістдесятництво як історичне поняття в рамках національної історії? Очевидно так, адже в основі будь-якого історичного поняття – керований індивідами історичний зміст, у якому містяться політичні, філософські, літературні шукання.

Дослідження ролі особистості в історії має актуальне значення для вивчення і розуміння витоків низки суспільних процесів, у цьому випадку визвольної боротьби українського народу і збереження національної пам'яті як одного з необхідних чинників, що забезпечують можливість цієї боротьби. Адже психологічний портрет борця віддзеркалює не лише родинні риси, а й душу його нації. Як зазначив Тарас Батенко, характер будь-якого борця є одночасно характером політичного руху, представником якого він є (Батенко, 1999, с. 39–51).

Серед молодого покоління опозиціонерів радянській системі виділяється постать Івана Геля – активного учасника визвольного руху, правозахисника, громадського та політичного діяча, публіциста, політв'язня, автора досі недооціненої книги «Грані культури», яка стала його своєрідною тюремною дисертацією та мала би стати об'єктом окремого дослідження. Ця книга утвердила в українській історіософії Івана Геля як видатного представника заключного періоду національно-визвольних змагань. Назва і зміст книги наштовхують на думку диференціювати українське шістдесятництво за гранями: етичною, політичною, філософською, літературною та естетичною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші публікації, присвячені українському опозиційному руху, з'явилися ще в першій половині 1990-х рр. Серед дослідників феномену шістдесятництва в Україні слід згадати Георгія Касьянова, праця якого була першою узагальнюючою роботою на цю тему (Касьянов, 1995); Юрія Курносова (Курносова, 1994), монографія якого була присвячена проблемі зародження та розвитку опозиційної думки в підрадянській Україні. Внесок у дослідження українського руху Опору другої половини ХХ ст. зробили Юрій Зайцев (Зайцев, 1992, с. 195–235), який ґрунтував свої роботи на унікальній джерельній базі самвидавних матеріалів; Анатолій Русначенко (Русначенко, 1998; Русначенко, 1999), який у своїх працях продемонстрував єдність, цілісність та спадковість мети, цілей і завдань українського визвольного руху у ХХ ст. Проблема українського національного руху, інакомислення та ідеологічним репресіям в УРСР 1950 – 1980-х рр. присвячено

низку публікацій Юрія Данилюка та Олега Бажана (Бажан, 1998, с. 144–158; Бажан, Данилюк, Український національний рух; Бажан, Данилюк, Опозиція; Бажан, 2006, с. 80–82; Бажан, 2007, с. 40–49; Бажан, 2008, с. 45–55), Радомира Мокрика (Мокрик, 2023), Богдана Паски (Paska, 2025).

На жаль, у сучасній українській історіографії бракує досліджень, присвячених постаті І. Геля. У публіцистичній праці відомого історика та політолога Тараса Батенка висвітлено постать І. Геля та схарактеризовано етапи його формування як борця за українську незалежність (Батенко, 1999). Варто відзначити працю Ірини Єзерської, яка підготувала до друку книгу І. Геля «Виклик системі», видану вже після його смерті. Ця книга стала своєрідним закликem цілому поколінню тих, хто наважився на виклик системі (Гель, 2013). Важливо згадати книгу Вахтанга Кіпіані (Кіпіані, 2021) та збірник, підготований співробітниками Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України і виданий донькою Оксаною Гель (Зайцев, 2024). Інформацію про І. Геля містять також бібліографічні довідники та енциклопедії.

Мета статті – з'ясувати основні чинники, які вплинули на формування Івана Геля як діяча у русі за незалежну Україну, крізь призму соціальної та суспільно-політичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Іван Андрійович Гель народився 17 липня 1937 р. в селі Кліцько Рудецького повіту Львівського воєводства (тепер – Комарнівська міська громада Львівського району Львівської області) в селянській національно свідомій греко-католицькій родині (Батенко, 1999).

Батько – Андрій Петрович Гель (1901 – 1970), селянин, здобув початкову освіту (4 класи). Його мати швидко померла. У віці 3–4 років він був сліпим, але під час відвідин з родиною Кальварії сталося диво – маленький хлопчик Андрій ревно молився та прозрів. Після цього він мав відданість Богородиці і з усім її пов'язував. Напівосиротілий селянський хлопець швидко дорослішав, оскільки доводилося багато працювати. У 1918 р. добровольцем воював в Українській Галицькій армії, очолював сільську «Просвіту», товариство тверезості «Відродження». Після 1939 р. був головою колгоспу і водночас співпрацював з підпіллям Організації українських націоналістів (далі – ОУН) як станичний і зв'язковий окружного проводу. Інформації про родину Андрія Геля надзвичайно мало, насамперед тому, що більшість його родичів рано померла. Молодший брат Андрія Петровича загинув у підпіллі 1946 р., а зведений брат Степан переховувався.

Мати – Февронія Іванівна Гель (1908 – 1996), народилася 29 травня 1908 р. в селі Кліцько, походила з родини давнього українського роду Тершаковців, активних учасників національно-визвольного руху. Це велика, розгалужена і відома в Галичині родина, з якої походить низка знаних діячів. Зокрема, Григорій Тершаковець (1877 – 1959) був депутатом Галицького сейму (1913 – 1914), членом Української Національної Ради та Трудового конгресу України (1918 – 1919), співзасновником Українського національно-демократичного об'єднання (1925), послом до Польського сейму протягом чотирьох каденцій (1928 – 1939). Він став однією з перших жертв більшовицького терору – у 1939 р. його засудили до 10 років ув'язнення і разом із родиною відправили до Сибіру. Зиновій Тершаковець (1913 – 1948), двоюрідний дядько І. Геля, був правником, членом референтури пропаганди ОУН (1942 – 1944), обласним провідником Дрогобиччини (1944 – 1945), заступником крайового провідника ОУН Карпатського краю (1945 – 1946), крайовим провідником ОУН Львівського краю (1946 – 1948), командиром воєнної округи «Буг», редактором одноднівки «Літопис УПА»

(1947). Відомий під псевдами «Федь» та «Чигирин». 4 листопада 1948 р., у віці 35 років, загинув у бою під час операції МДБ проти українських повстанців (Содоль, 1994, с. 126). Постать дядька для Івана Геля з дитинства була овіяна легендарним героїчним духом. Михайло та Андрій Тершаковці були професорами української Академічної гімназії у Львові; Іван Тершаковець – адвокатом і громадським діячем (Батенко, 1999); отець Олександр Тершаковець – професором духовної семінарії в Перемишлі. Дві сестри матері – Ганна (сестра Агнета, 1923 – 1983) та Дарія (сестра Дам'яна, 1920) – були черницями-василіянками. У 1947 р. обидвох теж заарештували, а монастир розігнали. Після звільнення вони мешкали разом з Іваном Гелем та вже безпосередньо зіграли величезну роль у його духовному формуванні. Батько, як голова сільської «Просвіти», випускав газети. Тож вечорами, особливо у час, коли закінчувалась робота і темніло, їхня хата перетворювалася на місце зустрічі і спілкування багатьох людей.

Слід особливо виокремити Григорія та Зиновія Тершаковців. Їхні життєві шляхи були прикладом для наслідування для Івана Андрійовича, а життєвий досвід обох свідчить про еволюційність боротьби, закономірність переходу від парламентських методів боротьби (Григорій Тершаковець) до збройних (Зиновій Тершаковець). А згодом – до мирних і безкровних, де зброєю стає Слово (Іван Гель). Старша сестра Івана, Ольга, була зв'язковою підпілля, згодом стала вірною помічницею брата у вигодованні, зберіганні та поширенні самвидаву.

Іван Гель у 1944 р. пішов у перший клас Кліцківської початкової школи, яку закінчив у 1948 р. Далі навчався в Комарнівській середній школі, де 1953 р. закінчив дев'ять класів. У 1954 р. закінчив десятий клас Самбірської вечірньої середньої школи.

Батько Івана співпрацював з підпіллям ОУН, тому час від часу повстанці з'являлись уночі в їхній хаті. Змалку, проявляючи велику цікавість до батьківських справ, Іван навчився науки мовчання. Готуючи себе до боротьби за волю України, юнак усвідомлював вірогідність арешту і жорстоких допитів. Щоб загартувати волю, він припікав руку тліючою цигаркою, поки вона не згасне, і робив так, поки рука не переставала здригатися. Сліди таких випробувань залишилися на руках протягом життя.

У 1950 р. Андрія Геля заарештували. Тоді ж, у віці 13 років, Іван пережив першу сутичку з режимом. Під час арешту було побито матір і самого Івана, котрий намагався захистити батьків. Свою свідому і чітку громадянську позицію вперше проявив у 10 класі, публічно відмовившись вступити до комсомолу (Батенко, 1999), тому що для нього це означало «зректись Бога, тата і України». Внаслідок цього юнака відрухували з Комарнівської середньої школи і йому довелося закінчувати освіту у вечірній школі в Самборі. Він мріяв стати юристом, але цей випадок перекрив йому шлях до освіти і можливості зробити кар'єру.

У 1954 р. Іван Гель зробив першу спробу скласти вступні іспити на юридичний факультет Львівського університету, але його документів не прийняли, мотивуючи тим, що він син бандерівця. Тож хлопець пішов працювати слюсарем на Львівський завод автотранспорту. У 1956 – 1959 рр. відбував службу в радянській армії, після демобілізації повернувся до Львова і влаштувався слюсарем на завод «Кінескоп». У 1959 р. здійснив другу спробу здобути фах правника, але вона знову виявилась невдалою. Лише у 1960 р. поступив на заочне відділення історичного факультету. Довелося поєднувати навчання і важку роботу на заводі, забезпечуючи себе і сім'ю (батько повернувся з таборів інвалідом першої групи).

До 25 років Іван Гель сформувався як індивідуаліст. Постійні перепони спонукали працювати над собою і відстоювати гідність та громадянські права. Серед потужних психологічних факторів, що протистоять державній диктатурі, є сила віри. Це релігійне начало у свідомості Івана Геля, вкорінене ще з дитинства, давало змогу чинити психологічний опір і залишатися особистістю. У родинній хаті Івана Геля було багато образів. Тож це був храм самоосвіти і церкви.

Саме під час навчання розпочалася активна громадська діяльність Івана Геля. У радянській Україні жодні символи як форми національної пам'яті українця не використовувалися. Було заборонено святкувати українські національні свята, вшановувати пам'ятні поминальні дати; суворе табу накладене на саму згадку про видатних державних, громадських, культурних діячів. Тоталітарна система намагалась стерти національну пам'ять.

Національна пам'ять як сукупність знань спільноти про своє історичне минуле, зафіксованих у формі стереотипів, міфів, символів, впливає на формування національної свідомості та ідентичності. Національна пам'ять об'єднує велику кількість людей почуттям спільних коренів та відчуттям спільного майбутнього (Федик, 2011, с. 233).

Живучи в умовах окупації і нищівного наступу на все українське, Іван Гель розумів необхідність відродження національних пам'яток, вшанування пам'ятних дат, видання правдивої літератури, яка б не була просочена пропагандою і перекручуванням історичних фактів. Він шукає однодумців і потрапляє в товариство Всеволода Байдака, Роксолани Зорівчак, Володимира Сироїда, Романа Головина, Євгена Чабана та інших. Цих молодих інтелігентів турбували питання функціонування української мови і загалом цікавив літературний процес. Період посвячення в шістдесятники розпочався для Івана Геля з перебуванням у цьому товаристві. Брав активну участь у виданні та поширенні самвидаву, зокрема публіцистичних творів «Стан і завдання українського визвольного руху» Євгена Пронюка, «Що таке поступ» та «Поза межами можливого» Івана Франка, «Вивід прав України», «Україна і українська політика Москви» Мирона Прокопа, поезій В. Симоненка, Л. Костенко, М. Вінграновського.

На початку 1960-х рр. разом з однодумцями Мар'яном Гаталом, Михайлом Черибою, Омеляном Ільчишиним він упорядковував та відновлював поруйновані окупантами могили січових стрільців, вояків УГА на Личаківському та Янівському кладовищах Львова, організовував вшанування їх пам'яті на Трійцю та День Усіх Святих.

У 1961 р., на сторіччя з дня смерті Т. Шевченка, Іван Гель разом з О. Ільчишиним поклав до пам'ятника в Каневі терновий вінок, сплетений його тіткою-монахинею. І. Гель належав до тієї інтелігенції, яка, попри заборони влади, вшановувала Кобзаря в роковини народження, смерті та перепоховання на українській землі. За це його неодноразово викликали на багатогодинні «профілактичні» бесіди в управління Комітету державної безпеки (далі – КДБ) у Львівській області, обмежували свободу пересування та чинили моральний тиск.

На початку 1960-х рр. І. Гель познайомився з Михайлом Горинем, а через нього з київськими шістдесятниками: Іваном Світличним, Іваном Дзюбою, Євгеном Сверстюком, Василем Симоненком, Іваном Драчем та іншими. Вони бачили свою мету в боротьбі за державність України та знищення антилюдської тоталітарної імперії. Це не могло залишитись непомітним.

24 серпня 1965 р. Івана Геля, студента шостого курсу історичного факультету Львівського університету, як і багатьох інших українських шістдесятників,

заарештували. 25 березня 1966 р. Львівський обласний суд за звинуваченням за ст. 62 ч. 2 («Антирадянська агітація і пропаганда») і ст. 64 КК УРСР («Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації») засудив його до трьох років таборів суворого режиму (Архів Управління Служби безпеки України Львівської області, спр. П 26250, т. 1, арк. 1).

У 1966 – 1968 рр. він перебував у мордовських таборах, познайомився з багатьма представниками демократичних рухів СРСР. Брав участь у спільних акціях протесту – голодуваннях, страйках, підписанні різних протестних заяв, інформативних матеріалів про табірний терор тюремників, звернень до ООН та інших міжнародних організацій. У 1967 р. Іван Гель двічі звертався до Президії Верховної Ради СРСР з листами на захист УГКЦ, з вимогою скасувати дію ст. 62 КК УРСР і аналогічних статей «як антиконституційних та юридично неправильних» (Українська інтелігенція, 1970, с. 168), а осіб, уже засуджених за цією статтею, кваліфікувати як політичних в'язнів. Вимагав скасування примусової праці в таборах для політв'язнів і припинення дій повторних судів, спрямованих на посилення режиму. Окрім того, І. Гель відстоював право в'язнів на вільне і необмежене листування з рідними і близькими, можливість займатися творчістю та науковою працею, наполягав на скасуванні обшуків і конфіскації рукописів та конспектів (Українська інтелігенція, 1970, с. 168–170). Організовував передавання з табору на волю творів дисидентів. За систематичну організацію та участь у протестах різних форм отримав 65 днів карцеру та тричі по три місяці перебував у камері-«одиночці». Концтабори для І. Геля стали ще одним чинником, що вплинув на формування його характеру, життєвої громадянської позиції. Водночас, табори перетворили його на політично зрілого діяча.

У 1968 р., після повернення до України, на І. Геля чекала відмова у поновленні до університету (диплом він одержав лише 1991 р.), прописці у Львові, можливості працювати за фахом. Знайшов помешкання у Самборі та з великими труднощами на короткий час влаштувався техніком Самбірського управління експлуатації осушувальних систем гірських річок. Але і надалі продовжував брати участь у русі Опору та поширював самвидав. За три роки виготовив і поширив підручними методами 11 книг, серед яких «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Серед снігів» В. Мороза, збірку віршів «Крик з могили» М. Холодного, книгу листів М. Гориня з неволі «Листи з-за ґрат» та ін., а також перші п'ять випусків журналу «Український вісник». Захищав своїх однодумців: у грудні 1969 р. першим підписав заяву протесту групи колишніх політв'язнів проти переслідувань та антигуманних вироків в Україні.

7 грудня 1970 р. виступив на похороні Алли Горської, у зв'язку з чим мав проблеми на роботі – сувору догану.

Вдруге Івана Геля заарештували 12 січня 1972 р., знову одним із перших. Це свідчить про його роль в українському визвольному русі, виготовленні та поширенні самвидаву. Загалом протягом 1972 – початку 1973 рр. було заарештовано приблизно 100 осіб з різних регіонів, 89 з них засудили за антирадянську діяльність (В'ятрович, 2011, с. 208–210). Для руху шістдесятників, який не був численним (приблизно 600 осіб), це був значний удар, і хоч КДБ не вдалося покласти край існуванню українського визвольного руху, але заарештувавши і засудивши до тривалих термінів його активних діячів, він суттєво його знесилив.

Поведінка заарештованого Івана Геля значно відрізнялася від тієї, що була під час першого арешту 1965 р. Перед нами постає уже політично зрілий діяч, набагато

досвідченіший, впевненіший у собі, різкіший у своїх судженнях та принциповий у своїй позиції. Досвід попереднього ув'язнення показав, що концтабір його не зламає і навіть там можна проводити активну діяльність.

Іван Гель проходив по справі «Блок» – спецоперації КДБ проти дисидентів, яку проводили у 1972 р. 7 серпня 1972 р. його засудили за ст. 62 ч. 2 КК УРСР до 10 років таборів суворого режиму і 5 років заслання як особливо небезпечного рецидивіста. Підписуючись про ознайомлення з постановою про притягнення як обвинуваченого від 21 січня 1972 р., Іван Гель записав: «Винним себе не визнаю» (Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 16, оп. 3, спр. 2, т. 8, арк. 143.).

Свій другий термін Іван Гель відбував у Мордовії (селище Сосновка) та Пермській області (селище Кучино), а заслання – в Комі АРСР (Троїцько-Печерський район, селище Милва). У таборах брав участь у багатьох правозахисних акціях і голодуваннях, зокрема, у голодуванні з вимогою статусу політв'язня. Одне з його голодувань тривало 100 днів: тоді він вимагав реєстрації шлюбу зі своєю фактичною дружиною Марією. Шлюб зареєстрували у 1975 р. Усього Іван Гель голодував понад 300 діб.

У 1976 р., перебуваючи в одиночній камері, він написав працю «Грані культури», яку поширювали самвидавом. Згодом дружина вивезла її з табору і нелегально передала за кордон. У 1984 р. її видали в Лондоні під псевдонімом «Степан Говерля» (Говерля, 1984). Це праця політичного характеру як виклик системі: «Український народ та його культура в межах імперії поставлені в становище залежне, дискриміноване, і внаслідок політики асиміляції, жорстоких репресій, масових переселень-вигнань українського населення за межі України нація і її культура опинилися на грані занепаду» (Гель, 1993, с. 36). У 1985 р. за цю книгу І. Гель став лауреатом Літературного фонду імені Івана Франка у Чикаго.

Загалом у тюрмах і концтаборах І. Гель провів 16 років свого життя та ще п'ять років на засланні. 17 січня 1987 р. він повернувся до України. Навесні 1987 р. разом із В. Чорноволом, М. Горинем і П. Скочком відновив журнал «Український вісник», став його відповідальним секретарем. Співзасновник Української ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління.

У 1987 р. І. Гель створив і очолив «Комітет захисту Української Греко-Католицької Церкви», редагував журнал «Християнський голос», організовував перші масові релігійні та політичні акції в Галичині, зокрема збори 250 тис. вірних УГКЦ 17 вересня 1989 р. біля собору Св. Юра у Львові. Невдовзі після цього катакомбна Церква легалізувалася і отримала офіційне визнання. Брав активну участь у створенні всеукраїнської організації «Меморіал ім. В. Стуса» і Народного Руху України, домігся перед обласною радою офіційного визнання УПА воюючою стороною в Другій світовій війні (1995 р.), а воїнів УПА та учасників визвольної боротьби – учасниками бойових дій.

У 1990 – 1994 рр. І. Гель був депутатом та першим заступником голови Львівської обласної ради першого демократичного скликання. До 2002 р. очолював обласну комісію відновлення прав реабілітованих. 18 вересня 2009 р. «за вагомий особистий внесок у відродження Української греко-католицької церкви та з нагоди 20-ї річниці виходу її з підпілля» Президент України нагородив його орденом Свободи. У 2002 р. за заслуги перед Україною він отримав Орден князя Ярослава Мудрого V ступеня, а 2006 р. – IV ступеня.

Іван Гель – автор публікацій у пресі з найважливіших суспільних питань, у яких завжди займав принципову високоморальну національну позицію.

З 1 вересня 2004 р. І. Геля зарахували на посаду старшого викладача кафедри новітньої історії України історичного факультету ЛНУ імені Івана Франка, а з 1 вересня 2005 р. до 16 березня 2011 р. він був доцентом цієї ж кафедри, читав спецкурс з історії національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. Іван Андрійович помер у Львові 16 березня 2011 р., похований на Личаківському цвинтарі у родинному гробівці.

Висновки. Усе життя Івана Геля в новітній історії України – це приклад протистояння тоталітарній радянській системі, яка намагалася знищити національну пам'ять, викоренити національну свідомість, переписати історію. Проте ця боротьба виплекала національно свідому особистість із чітким розумінням необхідності опору цій системі. Іван Андрійович Гель свідомо обрав свій шлях та гідно вистояв у боротьбі проти радянського режиму, маючи чітку громадянську позицію, яка базувалася на вірі у Бога, Людину та любові до України. З дитинства він мав приклади близьких, які виховували у ньому дух спротиву та повагу до державницьких й національних ідей. Упродовж життя повною мірою усвідомлював своє право на особисту свободу та державність нації, тому задля цього вів боротьбу із радянським режимом. Також безперервно боровся за визволення свого народу, перейнявши ідею боротьби від минулих поколінь. Іван Гель ставив перед собою такі цілі: збереження і поширення національної культури, мови, духовності, самовизначення нації, захист прав людини та відновлення української державності. Він був ідейним спадкоємцем та правонаступником безперервної боротьби за українську державність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Архів Управління Служби безпеки України Львівської області – УСБУ у Львівській області.

Бажан, О. (1998). Формування ідеології та правової бази для переслідування інакодумців в Україні в другій половині 1950-х – 70-х рр., *Історія України: маловідомі імена, події, факти*, 3, 144–158.

Бажан, О. (2006). Діяльність клубів творчої молоді в Україні в 1960-х роках у першоджерелах, *Краєзнавство*, 1, 80–82.

Бажан, О. (2007). Рух за поширення української мови в період «хрущовської відлиги». *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія»*, 65, *Історичні науки*, 40–49.

Бажан, О. (2008). Українознавчі дослідження під пресом ідеологічних репресій в 1970 – 1980-х роках. *Краєзнавство*, 1–4, 45–55.

Бажан, О., Данилюк, Ю. (2000). *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.)*. Київ: Рідний край.

Бажан, О., Данилюк, Ю. (2000). *Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті рр.)*. Київ: Рідний край.

Батенко, Т. (1999). *«Я повстаю, отже, я існую...»*. Політичний портрет Івана Геля (нариси з історії українського руху опору кінця 1950-х – початку 1990-х років). Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

В'ятрович, В. (2011). *Історія з грифом «Секретно»*. Львів: Центр досліджень визвольного руху.

Галузевий державний архів Служби безпеки України – ГДА СБУ.

Гель, І. (1993). *Грані культури*. Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка

Гель, І. (2013). *Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття*, ред. та упор. Ірина Єзерська. Львів: Часопис.

Говерля, С. (1984). *Грані культури: до серії Політичні лекції для української молоді*. Лондон: Українська Видавнича Спілка.

Документи. (1970). *Українська інтелігенція під судом КГБ: матеріали з процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та ін.* Мюнхен: Сучасність.

Зайцев, Ю. (1992). Дисиденти: опозиційний рух 60 – 80-х рр. *Сторінки історії України: ХХ століття* / ред. Станіслав Кульчицький. Київ: Освіта.

Зайцев, Ю. (Упоряд. і ред.) (2024). *Іван Гель: інтерв'ю, документи, твори, спогади*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Касьянов, Г. (1995). *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років*. Київ: Либідь.

Кіпіані, В. (Упоряд.) (2021). *Дисиденти: збірник інтерв'ю*. Харків: Віват.

Курносів, Ю. (1994). *Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.)*. Київ: Інститут історії України НАН України.

Мокрик, Р. (2023). *Бунт проти імперії: українські шістдесятники*. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.

Русначенко, А. (1998). *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х рр.* Київ: Видавництво ім. О. Теліги.

Русначенко, А. (1999). *Розумом і серцем: українська суспільно-політична думка 1940 – 1980-х років*. Київ: Києво-Могилянська академія.

Содоль, П. (1994). *Українська повстанча армія, 1943 – 49. Довідник*. Нью-Йорк: Пролог.

Федик, Л. (2011). Національна пам'ять як засіб конструювання національної свідомості: на прикладі Галичини міжвоєнного періоду. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 30, 232–236.

Paska, B. (2025). The KGB reprisal towards Zenovii Franko in the context of the case «Block» (1971 – 1972). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 35, 164–176. DOI: 10.24919/2519-058X.35.332683

REFERENCES

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy Lvivskoi oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv Region].

Bazhan, O. (1998). Formuvannia ideolohii ta pravovoi bazy dlia peresliduvannia inakodumsiv v Ukraini v druhii polovyni 1950-kh – 70-kh rr. [The formation of ideology and legal basis for the persecution of dissidents in Ukraine in the second half of the 1950s – 1970s.]. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty – History of Ukraine: little-known names, events, facts*, 3, 144–158. [in Ukrainian].

Bazhan, O. (2006). Diialnist klubiv tvorchoi molodi v Ukraini v 1960-kh rokakh u pershodzherelakh [The activities of creative youth clubs in Ukraine in the 1960s in primary sources]. *Kraieznnavstvo – Local history*, 1, 80–82. [in Ukrainian].

Bazhan, O. (2007). Rukh za poshyrennia ukrainskoi movy v period «khrushchovskoi vidlyhy» [The movement for the spread of the Ukrainian language during the Khrushchev Thaw]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska Akademiia», Istorychni nauky – Scientific Notes of the National University of Kyiv-Mohyla Academy, Historical Sciences*, 65, 40–49. [in Ukrainian].

Bazhan, O. (2008). Ukrainoznavchi doslidzhennia pid presom ideolohichnykh represii v 1970 – 1980-kh rokakh [Ukrainian studies under ideological repression in the 1970s and 1980s]. *Kraieznavstvo – Local history*, 1, 45–55. [in Ukrainian].

Bazhan, O., & Danyliuk, Yu. (2000). *Opozytsiia v Ukraini (druga polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.)* [The opposition in Ukraine (second half of the 1950s – 1980s)]. Kyiv: Ridnyi krai. [in Ukrainian].

Bazhan, O., & Danyliuk, Yu. (2000). *Ukrainskyi natsionalnyi rukh: osnovni tendentsii i etapy rozvytku (kinets 1950-kh – 1980-ti rr.)* [The Ukrainian national movement: main trends and stages of development (late 1950s – 1980s)]. Kyiv: Ridnyi krai. [in Ukrainian].

Batenko, T. (1999). «Ja povstaiu, otzhe, ya isnuiu...». Politychnyi portret Ivana Helia (narysy z istorii ukrainskoho rukhu oporu kintsia 1950-kh – pochatku 1990-kh rokiv) [«I rise up, therefore I am...». A political portrait of Ivan Hel (essays on the history of the Ukrainian resistance movement in the late 1950s – early 1990s)]. Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka. [in Ukrainian].

Viatrovych, V. (2011). *Istoriia z hryfom «Sekretno»* [History marked «Secret»]. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. [in Ukrainian].

Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine].

Hel, I. (1993). *Hrani kultury* [Facets of Culture]. Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].

Hel, I. (2013). *Vyklyk systemi: ukrainskyi vyzvolnyi rukh druhoi polovyny XX stolittia* [Challenge to the System: The Ukrainian Liberation Movement in the Second Half of the 20th Century], red. ta upor. Iryna Yezerska. Lviv: Chasopys. [in Ukrainian].

Hoverlia, S. (1984). *Hrani kultury: do serii Politychni leksii dlia ukrainskoi molodi* [Facets of Culture: to the series Political Lectures for Ukrainian Youth]. London: Ukrainska Vydavnycha Spilka. [in Ukrainian].

Dokumenty. (1970). *Ukrainska inteligentsiia pid sudom KGB: materiialy z protsesiv V. Chornovola, M. Masiutka, M. Ozernoho ta in.* [Ukrainian intellectuals on trial by the KGB: materials from the trials of V. Chornovil, M. Masyutka, M. Ozerny, and others.]. Miunkhen: Suchasnist. [in Ukrainian].

Zaitsev, Yu. (1992). Dysydeny: opozytsiinyi rukh 60 – 80-kh rr. [Dissidents: The Opposition Movement of the 1960s – 1980s]. *Storinky istorii Ukrainy: XX stolittia: posibnyk dlia vchytelia* [Pages of Ukrainian History: The 20th Century: A Teacher's Guide], red. Stanislav Kulchytskyi. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian].

Zaitsev, Yu. (Comp., ed.). (2024). *Ivan Hel: intervii, dokumenty, tvory, spohady* [Ivan Hel: interviews, documents, works, memoirs]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Kasianov, H. (1995). *Nezhgodni: ukrainska intelihtentsiia v rusi oporu 1960 – 80-kh rokiv* [Dissidents: Ukrainian intellectuals in the resistance movement of the 1960s – 1980s]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

Kipiani, V. (Comp.). (2021). *Dysydeny: zbirnyk intervii* [Dissidents: a collection of interviews]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Kurnosov, Yu. (1994). *Inakomyslennia v Ukraini (60-ti – persha polovyna 80-kh rr. XX st.)* [Dissent in Ukraine (1960s – first half of the 1980s)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Mokryk, R. (2023). *Bunt proty imperii: ukrainski shistdesiatnyky* [Rebellion Against the Empire: Ukrainian Sixties]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Ukrainian].

Rusnachenko, A. (1998). *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rr.* [The National Liberation Movement in Ukraine: Mid-1950s – Early 1990s]. Kyiv: Vydavnytstvo im. O. Telihy. [in Ukrainian].

Rusnachenko, A. (1999). *Rozumom i sertsem: ukrainska suspilno-politychna dumka 1940 – 1980-kh rokiv* [With Mind and Heart: Ukrainian Social and Political Thought in the 1940s – 1980s]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian].

Sodol, P. (1994). *Ukrainska povstancha armiia, 1943 – 49* [Ukrainian Insurgent Army, 1943 – 49]. Dovidnyk. Niu-York: Proloh. [in Ukrainian].

Fedyk, L. (2011). Natsionalna pamiat yak zasib konstruiuvannia natsionalnoi svidomosti: na prykladi Halychyny mizhvoiennoho period [National memory as a means of constructing national consciousness: the example of Galicia in the interwar period]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the History Department of Zaporizhzhia National University*, 30, 232–236. [in Ukrainian].

Paska, B. (2025). The KGB reprisal towards Zenoviia Franko in the context of the case «Block» (1971 – 1972). *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 35, 164–176. DOI: 10.24919/2519-058X.35.332683

Стаття надійшла до редакції 22 квітня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 28.11.2025.